

Сталінська депортаційна політика і зміни етнічної структури населення західних областей України

З-поміж інших технологій здійснення політичного керівництва в Радянській державі було детально розроблено й випробувано механізм масових примусових виселень, як форму завоювання, утримання та використання державної влади з метою реалізації низки цілей і завдань. Депортаційну політику комуністичний режим розглядав як систему заходів, змістом яких було вислання осіб, визнаних політично і соціально небезпечними, з місць постійного проживання у віддалену місцевість та примусове поселення в новому місці з обмеженням свободи пересування.

Депортаційна політика в західних областях України впроваджувалась сталінським режимом в два етапи: кінець 1939 — червень 1941 рр.; лютий 1944 — початок 1953 рр. Особливістю першого етапу стало комплексне проведення в регіоні чотирьох широкомасштабних депортаційних акцій (лютий, квітень, червень 1940 р., травень–червень 1941 р.). Контингенти виселенців по кожній з операцій формувалися владними інституціями за критеріями соціальної приналежності та політичної активності, охопивши представників державного і адміністративного апарату, системи управління колишньої Польської держави та членів їхніх сімей, біженців, учасників українських і польських патріотичних організацій.

Визнана найбільш ефективним засобом політичних і соціально-економічних перетворень у регіоні, депортаційна політика за час її реалізації більшовицькою владою у 1940–1941 рр. охопила найбільш значний відсоток населення. Загалом з колишніх східних земель Речі Посполитої було виселено 311–329 тис. осіб, з них приблизно 223 тис. із західних областей України.

Сталінська депортаційна політика з новою силою була розгорнута на теренах західних областей України відразу після їх звільнення від німецьких окупантів. Головним об'єктом повоєнних виселень стали учасники українського національного підпілля, члени їх сімей та всі ті мешканці регіону, котрі надавали їм будь-яку допомогу і підтримку. Найбільшою за масштабами повоєнної акцією з виселення населення західних областей України стала операція жовтня 1947 р., що охопила 26 332 сімей українців, або 77 791 особу.

З метою більш швидкого розгортання на західноукраїнських землях процесів колективізації сільського господарства депортаційна політика, як технологія влади, в 1948–1952 рр. була поширена радянською владою на сім'ї заможних селян, так званих куркулів, та осіб, які не виконували трудові завдання в сільському господарстві.

До числа депортованих із досліджуваного регіону в лютому 1951 р. і березні 1952 р. потрапили відповідно вояки Армії Крайової, що орієнтувалися на лондонський еміграційний уряд, та еговісти. Злочинна практика проведення насильницької депортаційної політики була припинена тільки після смерті Й. Сталіна.

Упродовж 1944–1952 рр. у глибинні райони Радянського Союзу із західних областей України було виселено понад 65 тис. сімей загальною чисельністю більше 203 тис. осіб. Найбільших втрат внаслідок повоєнних депортацій зазнало західноукраїнське селянство.

На відміну від депортаційної політики 1940–1941 рр., повоєнні виселення із досліджуваного регіону носили в першу чергу антинаціоналістичне, антиукраїнське спрямування і проводилися з метою ліквідації соціальної бази ОУН–УПА та інших опозиційних сил.

Особливості депортаційної політики тоталітарного режиму в регіональному, територіально-адміністративному плані щодо західноукраїнських областей зумовлювалися їх статусом новоприєднаних територій (1939–1941 рр.), а в повоєнний період — території з активно діючим націоналістичним підпіллям, відмінностями соціально-класової та етнонаціональної структури.

Масові виселення «ворогів» радянського ладу істотно вплинули на етнODEMOграфічну ситуацію в регіоні, призвівши до скорочення чисельності в 1939–1941 рр. в першу чергу польського і українського населення, а в 1944–1952 рр. — українського. Наслідком масових насильницьких виселень цивільного населення стали не лише кількісні, а й якісні втрати, оскільки західноукраїнські землі були позбавлені найбільш патріотичного і здатного до самостійних дій та продуктивної праці людського елементу.